

تصحیح متون کاری است بسیار پر اهمیت و پر مشقت و مصحح باید از دقت، خبر ویت، «شمّ التصحیح»، حوصله، اطلاع کافی از قواعد تصحیح متون و تخصص لازم برخوردار باشد.

متأسفانه در سالهای اخیر، کار تصحیح بسیار ساده و سهل تلقی شده و بسیاری-بدون کسب تخصص کافی - به آن دست یازیده و متونی را تباہ کرده‌اند

که تعداد بسیار کمی از آنان تاکنون از دم تیغ بی دریغ نقد گذشته و طشت رسوایشان به صدا در آمده است.

کتاب نهایه شیخ طوسی قدس سره و نکت النهایه محقق حلی قدس سره و المسائل المصریه ایضاً از محقق حلی، مجموعاً یکجا در سه مجلد، از جمله کتابهای جدید التصحیح هستند که آثار عدم آشنایی با فن تصحیح و شتابزدگی در تصحیح آنها به چشم می خورد:

اولاً: فهرست‌های راهنمای فهرست آیات، احادیث، اعلام، اماکن و بلدان، فرق و مذاهب، جماعات و قبایل، در آخر هر سه جلد، جداگانه آمده است، در حالی که لازم بود یکجا و در پایان جلد سوم باشد تا خواننده مجبور نباشد برای یافتن مطلوب خود در سه جا بگردد، و از سوی دیگر حدود چهل صفحه کاغذ -

یعنی در تیراژ یکهزار، چهل هزار صفحه - صرفه جویی می شد.

ثانیاً: مأخذ تحقیق و تصحیح که از همه فهرست‌های فوق لازم‌تر است ابدأ در کتاب وجود ندارد.

ثالثاً: در کتابی فقهی مثل نهایه شیخ و نُکت محقق چه نیازی به فهرست جماعات و قبایل، و فهرست فرق و مذاهب است، و این فهرست‌ها کدام نیاز مراجعه کننده به این کتابها را برطرف می‌کند؟ و آیا مراجعه کننده، گم شده خود در این کتاب را با فهرست جماعات و قبایل و فرق و مذاهب می‌یابد؟ مثلاً اینکه خواننده بداند کلمه «الأنبياء» - که در ج ۱، ص ۵۷۹ فهرست شده - در ص ۳۱۱ آمده، چه سودی دارد؟ همچنین کلمه: اهل شام، اهل طائف، اهل طبرستان، اهل مدینه، اهل مصر، الفقهاء، المهاجرین؟!!

رابعاً: فهرست کتابها که مانند فهرست مأخذ، لازم و پرفایده و بلکه مهمتر از آن است در کتاب دیده نمی‌شود، در حالی که خواننده اگر بخواهد بداند فی المثل محقق در نکت از چه مأخذی استفاده کرده جداً نیازمند چنین فهرستی است.

و اینک نمونه‌هایی از کاستی‌ها و خطاهای آن:

من وابیه و کبا و مسائل مصریه ————— ۱۷۷

من او سار او مناصبها، یا هدا شیء، حلم النعيم عند إخوان الأحاديث^(۱).

و قال السيد الإمام: النهاية في غير الفتنه والنقوش من أعلم آثاره [أي: الشيخ

الطوسی] وأصل كتاب الفتنه و متون او تباری^(۲).

و قال الشيخ الطهرانی: البایه فی مجرد الفتنه والفتاوی و متون الأخبار...

مشتمل على كتب، ولكن مشتمل على آراء، أحياناً نهیس خطورة منها مذکات

٢١ كتاباً و ٣٦٠ مائةً و ٣٦٠ ألف مائة^(۳).

و قال الشيخ الطهرانی أيضاً في مقدمة كتاب النهاية طبعة بيروت: النهاية في

غير الفتنه والفتاوی، من أعلم آثاره وأجلل كتاب الفتنه و متون الأخبار.

و قال المحدث السوری: وذررت على نسخة قدیمة من كتاب البایه، وفي طبیره

بعد الكتاب، وفي موضع آخر يخطي بعض العلماء ما ذكرته:

قال الشيخ الفتنه تسبیب الدين أبوطالب الاستربادی رحمه الله: وجدت على

كتاب النهاية بخزانة مدرسة الری، قال: حدثنا جماعة من أصحابنا الثقات:

أن النهاية الفتنه، الحسين بن المنظر الحمداني الفرزدقی، وعبدالله بن علی

المتسی الرازی، والحسن بن الحسین بن بابویه الدجّزی، سکا المترطن بالری

رحمه الله، كانوا يستاذون بمکداد وینفذون کتاب البایه وترتسب آراء

ونقول، فكان كل واحد منهم يمارس الشیخ الفتنه أيا جنف عنه من الحسن

الطوسی رحمة الله عليه في مسائل، ويدرك أنه لا يطرهن خلل.

ثم اتفق أئمہ خرمرازی زیارة الشهید النفس بالمرسی على صاحب السلام، وكان

ذلك على شهید الشیخ الفتنه أي جنف الطوسی رحمة الله وفقه روحه، وكان

: تعالیٰ في صدورهم من ذلك ما يخالف فعل ذلك، فاجمعوا عليهم على أن يصوروا

(۱) رجال السيد، مفرغ الطبع، ۱۴۵/۲.

(۲) آیات النهاية، ۱۴۵/۶.

(۳) القراءة، ۱۴۳/۲۱.

ج ۱، ص ۱۷۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱- خوابی که در این صفحه موصی ۱۷۸ از پرخی راجع به نهایه نقل شده چندان قابل اعتماد نیست و اساسی ندارد. نقد مبسوط این خواب در رساله «نگاهی به آثار شیخ طوسی» (چاپ شده در «بیان نامه شیخ طوسی»، مشهد، ۱۳۵۴، ج ۳) آمده است. نویسنده رساله مذکور از جمله نوشتہ‌اند: «این خواب مانند سخن آن کسی است که گفته: خدمت امام زمان علیه السلام رسیدم، حضرتش فرمود: شرایع محقق حلی به استثنای دو سه جا، همه مطالعیش مطابق واقع است. در صورتی که چنین چیزی محال است؛ زیرا محقق در شرایع تردّد در فتوا

بسیار دارد و محال است تردد مطابق واقع باشد».

عن والبابة يکجا وانظر المصرا
البابة وكتاب^۱ ۱۸۰

- الأحكام، والصحح شرح النهاية، لأن نهاية الأحكام للعلامة المثلثي^۲ .
(۲) نكت النهاية.
يأتي التفصيل عنه.
(۳) شرح مشكلات النهاية.
للشيخ قطب الدين سعيد بن هاشم بن الحسن الرواندي، وبعث عنه
مشكلات النهاية أيضًا.
ويعتبر عن هذا الشرح الشيخ الطهراني أيضًا في موضع من الدررية بشرح نهاية
الأحكام، والصحح شرح النهاية، لأن نهاية الأحكام للعلامة المثلثي^۳ .
(۴) شرح ما يجوز وما لا يجوز من النهاية.
للسريخ طلب الدين سعيد بن هاشم بن الحسن الرواندي،
وكذا معتبره الشيخ الطهراني في موضع من الدررية بشرح نهاية الأحكام،
والصحح شرح النهاية، لأن نهاية الأحكام للعلامة المثلثي^۴ .
(۵) نهاية النهاية.
للشيخ قطب الدين سعيد بن هاشم بن الحسن الرواندي.
وعتبر عنه أيضًا الشيخ الطهراني في موضع من الدررية بشرح نهاية الأحكام،
والصحح شرح النهاية، لأن نهاية الأحكام للعلامة المثلثي^۵ .
(۶) شرح النهاية.
لتلميذه المستشرق الشیخ نظام الدين أبي الحسن أو أبي عبد الله سليمان أبو سليمان
بن الحسن أو الحسين أو المصطفى الصهرشی.
وعبر عن هذا الشرح أيضًا الشيخ الطهراني في الدررية بشرح نهاية الأحكام،

- (۱) المثلثة: ۱۱۰/۱۱، الدررية: ۱۱۰/۱۱-۱۱۱/۱۱-۱۱۲/۱۱.
(۲) المثلثة: ۱۱۰/۱۱، الدررية: ۱۱۰/۱۱-۱۱۱/۱۱-۱۱۲/۱۱.
(۳) المثلثة: ۱۱۰/۱۱، الدررية: ۱۱۰/۱۱-۱۱۱/۱۱-۱۱۲/۱۱.
(۴) المثلثة: ۱۱۰/۱۱، الدررية: ۱۱۰/۱۱-۱۱۱/۱۱-۱۱۲/۱۱.

عن والبابة يکجا وانظر المصرا
البابة وكتاب^۱ ۱۷۹

- جال الدين أبي القاسم عباده بن سنة ۵۶۷، وأعتبره بعضهم من أئمة الشافعی
الطاھر عز الدين أبي المکارم عز الدين علي بن زهرة المسنی، وفروع أبي المکارم حل
الشيخ العظیف الززاده القاری لیلی المسن بن الحسن المعروف بابن الماجد
المثلثي، وأعتبره أنه فراء على الشيخ الجليل أبي عباده الحسین بن علي بن أبي سهل
الزیرمادی يشهد أثیر المؤذنین عليه السلام، وأعتبره أنه سمه على الشيخ العظیف
رسید الدين علي بن زید القنسی والشهید العالی هاشم الدين بن عز الدين بن زید
الحسنی، وأعتبره أنها سماء على الشیخ عبد الجبار بن عبد الله القاری الرازی،
وأعتبره أنه سمه على مصنفه، ثم ذكر رحمة طرقاً أخرى فرمادة وإیمانة.
وکی ذکرنا سابقاً أن كتاب النهاية بلغ درجة عالية، وكان هو المحرر الاساسی
آنذاك ، لذا انتقام الملاه بالشرح والتعليق، فلن شرحه:
(۱) المرشد إلى سهل النہی.
لولد المصنف الشيخ أبي علي بن محمد بن الحسن الطوسی.
ويعتبر عنه الشيخ الطهراني في موضع من الدررية بشرح نهاية الأحكام،
والصحح شرح النهاية، لأن نهاية الأحكام للعلامة المثلثي.
وقال المحدث التبری: شرح ولده الشيخ أبي علي، والله بيته كتابه السنی
بالمرشد إلى سهل النہی^۶.
(۲) المثلثة في شرح النهاية الطوسیة.
للشيخ قطب الدين سعيد بن هاشم بن الحسن الرواندي، في عشر مجلدات،
يتخلله سید ابن طاوروس في الإقبال.
لكن في السنة المطربة من الآباء ورد فيها اسم المؤلف هاشم بن سعيد،
وهو من غلط الناس، على هرسید بن هاشم.
وعتبر أيضاً عن هذا الشرح الشيخ الطهراني في موضع من الدررية بشرح نهاية

- (۱) المثلثة: ۱۱۰/۱۱، الدررية: ۱۱۰/۱۱-۱۱۱/۱۱.

ج ۱، ص ۱۷۹ - ۱۸۰

۲_ دراین دو صفحه چنانکه ملاحظه می شود سخن از شروح نهایه شیخ است،
و طی این دو صفحه شش بار گفته اند: «اینکه شیخ آقا بزرگ تهرانی از آنها به
«شرح نهایة الأحكام» تعبیر کرده ، نادرست و صحیح آن «شرح النهاية» است.»
بسی جای تعجب است که چه لزومی داشت این اشتباه ذریعه، شش بار به رخ
خواننده کشیده شود با اینکه خود شیخ آقا بزرگ تهرانی در «ذریعه» ج ۲۴،
ص ۴۰۳ ذیل عنوان «نهایه» این اشتباه را اصلاح کرده و متذکر شده است که
برخی جاها «نهایة الأحكام» گفته ایم، ولی درست «النهاية» است؛ چون «نهایة
الأحكام» از علامه حلی است: «لكن وقع هناك منا خطأ في التسمية، فجاء... شرح نهایة
الأحكام» بدل «شرح النهاية»... و من المعلوم أنَّ الأول اسم الكتاب العلامة الحلی...» حال

خوب است بيفزايم که اشتباہ فاحش ناشر در بعضی صفحات از جمله همین صفحه ۱۸۰ اینکه: شش بار از کتاب علامه حلی با این ضبط یاد کرده است: «نهاية الأحكام»، با اینکه این غلط، و درست آن «نهاية الإحکام» و نام کامل آن «نهاية الإحکام فى معرفة الأحكام» است.

ج: نسخة الطيبة المطبوعة، وقد استخدمنا منها عند موارد اختلاف النسخ ومررتنا لها بـ «لاب».
الثانية: نسخة التحقيق، وقد كان سينا وعثنا هو اعتبار الأصل مناً عند موارد الاشلاف وجعلها أصله، ولابد من بيان هذه الذكرة وهي أن انساننا في موارد الاشلاف نسخ «ج» و «سلك» و «س» و «ان» کتاب على ماذكره الاستاذ دايس بروه ولكن نسخة «س» والتي مررتنا لها بـ «لاب»، المزمعاً بتضليلنا وبسبأ موارد الاشلاف فيها.
الثالثة: استخراج المدارك والأقوال، وتد بذلاً سهنتنا على أن نبني جميع المدارك والأقوال ولم نفت النظر عن أي شيء إلا أن الموارد التي لم يستخرجها هو لبسه المترور على مسامعها، وكان منهجنا في الاستخراج هو تكرار المدارك والأقوال من اتهامات الاتهامات سون الروايات التي قام تزيينها من كتاب الوسائل والصدرى تنهيًّا إلى أراد المراجحة اليها.

وتم محل التحقيق والتصحيح لكتاب «تکت الباب» وذلك بإنجاز هذه الادوار:

۱- مصادلة النسخ التي كانت بأيدينا وهي:
ألف: نسخة باسمه لمهران الى کاست نسخاً على اثنان وسبعين وهي عدبة الاوسطاء تحت رقم ۲۶۷ ومررتنا لها بـ «لاب».«
ب: نسخة المکتبة الرسمية في مشهد القلسنة کتبت بخط النسخ تحت رقم ۲۶۱ شهرين الفرق المعاشر من المطرب، وهذه النسخة تحمل فيها سند وأختفاء، وقد مررتنا لها بـ «لاب».«
ج: نسخة أسرى المکتبة الرسمية کتبت أيضاً بخط النسخ تحت رقم ۲۶۶ في تاریخ الدرن المعاشر من المطرب، وقد وفیها أيضاً سند وأختفاء، ومررتنا لها بـ «لاب».«
د: نسخة الطيبة المطبوعة ضمن عمدة «المجموع الفتحية» ومررتنا لها بـ «لاب».«

طریقنا في التحقیق:

قد تم تحقیق وتصحیح کتاب «الباب» في مللي مراحل:
الأول: مصادلة النسخ التي كانت بأيدينا وهي:
الف: نسخة طبع جامیة طهران التي تكون مقابلة مع نسخة نسخ اخرى، والتي تثبت على بدلاً من اصل دايس بـ «لاب»، ومحضت وظیفت من قبیله، ولابد النسخة اهیازات ووسائلیں بینها الایسان المفقود في مقدمته لكتاب وبصورة تفصیلیة، وبح نفقت طفر الماء! الکرم إليها أصل النسخ القائل عليها هي:
۱- نسخة مکتبة الدكتور أشرف مهدوی وهي بخط النسخ تحت رقم ۴۸۷ وتأرجح کتابتها ۷ جادی الاول سنة ۱۳۹۶ ومررت لها بـ «لاب». وهذه النسخة اضافات لما بذلتها على بدلاً من اصل دايس بـ «لاب» فقد قابلتها وعثنا أيضاً على اختلافات ومررتنا لها بـ «لاب».«

۲- نسخة مکتبة محمد أمین الحسني بخط النسخ تحت رقم ۳۱۸ وتأرجح کتابتها الأولى من ذی القعده سنة ۱۳۹۷ ومررت لها بـ «لاب».«

۳- نسخة مکتبة ملکی ملک تحت رقم ۳۹۷ وتأرجح کتابتها يوم الاثنين من شهر حرم المحرم عام ۱۴۲۷ ومررت لها بـ «لاب».«
۴- نسخة مکتبة آیة الله العظامی الزمالة، وهي من تشمل على إیازین من العذمه الخنزی روحه الله اجم الدین ای عدله حسین بن ادیشیر تاریخ دفع الثانی سنة ۱۳۸۱هـ، ومن ذلك يبيّن أن تاریخ کتابتها کان قبل ذلك وقد مررت لها بـ «لاب».«
۵- نسخة مکتبة فخر الدین الصبری الاصفی، وتأرجح القراء من کتابة الجملة الأولى منها في ذی القعده الآخرة سنة ۱۳۹۴ وتأرجح کتابة المثلث الثاني في الخامس عشر من جادی الاول سنة ۱۳۹۵ ومررت لها بـ «لاب».«
ب: نسخة طبع بيروت وبریه، لها بـ «لاب».«

پژوهشگاه علوم اسلامی و مطالعات فرنگی برگال علم علوم اسلامی

ج ۱، ص ۱۸۶ - ۱۸۷

۳- چنانکه ملاحظه شود مصحح این چاپ نهایه شیخ را با نهایه چاپ دانشگاه، و چاپ بیروت و چاپ سنگی مقابله کرده که البته چاپ بیروت - به گفته اهل اطلاع - از روی چاپ دانشگاه، حرروفچینی شده و هر دو، یکی حساب می‌شود و چاپ سنگی هم که وضعش روشن است. می‌ماند چاپ دانشگاه که با پنج نسخه مقابله و تصحیح شده است و مصحح این چاپ نهایه را تنها با یک نسخه از آن پنج نسخه - که چاپ قبلی با آنها مقابله شده - مقابله کرده است! و کار خود را تصحیح نامیده و

کتاب را از نو حروفچینی کرده است. به عبارت دیگر: چاپ قبلی با پنج نسخه خطی نهایه مقابله شده و این چاپ با یکی از همان پنج نسخه!

علاوه، مصحح چاپ دانشگاه نسخه بسیار قدیمی دیگری را که کتابت جلد اول آن به سال ۵۴۸ به پایان رسیده در ج ۱، ص ۸۳ معرفی کرده، ولی ظاهراً چون دیر به دست مصحح رسیده از آن استفاده نکرده است، و بدین ترتیب مصححان این چاپ هم از آن استفاده نکرده‌اند.

علاوه بر همه‌اینها دو نسخه بسیار با ارزش در کتابخانه آیت الله مرعشی موجود است که مصححان از آنها هم استفاده نکرده‌اند، یکی به شماره ۲۴۱ که در سال ۵۰۷ کتابت و با نسخه اصلی، مقابله شده است (فهرست، ج ۱، ص ۲۶۵ - ۲۶۶)، دیگری به شماره ۱۸۴ مكتوب به سال ۵۳۵، و تصحیح شده از روی نسخه مؤلف.

این دو نسخه از همه نسخه‌های مورد استفاده در چاپ دانشگاه هم قدیمی‌ترند و هم ظاهراً مصحح‌تر، اما ناشر از اینها نیز استفاده نکرده است.
تازه چاپ دانشگاه، در سال ۱۳۴۲ یعنی حدود سی سال پیش، با فقد امکانات امروزی منتشر شده و این چاپ در سال ۱۳۷۰ (با این همه امکانات جدید، با این وضع!!

گذشته از این، در همین دو صفحه چندین اشکال ادبی و فنی به چشم می‌خورد:

- * ۱- این تعبیر، نارسا و نادرست است: «تم تحقیق «النهاية» في طی مراحل:
الاول: مقابله النسخ.
الثانية: منهج التحقیق.
الثالثة: استخراج المدارک و الاقوال»
اولاً: چرا اول مذکور آمده و ثانیه و ثالثه مؤنث؟ حال آنکه هر سه باید مؤنث باشد.

ثانیاً: مرحله اول و سوم تحقیق عبارت بوده است از «مقابله نسخ» و «استخراج مدارک» ولی مرحله دوم تحقیق، «منهج التحقیق» ذکر شده است و ناسازگاری بین

مرحله اول و سوم با دوم، در اين ترکيب کاملاً مشهود است.

ثالثاً: تعبير «استخراج المدارك و الاقوال» تعبيری رایج در فارسی است و در کتاب عربی درست نیست و تعبیر درست آن در عربی «تخریج الاقوال [عن المصادر - يا - عن المدارك]» است.

* ۲ - در ص ۱۸۶، سطر ۵ تعبير «خمسة نسخ اخرى» غلط است؛ چون معدود یعنی «نسخة» مؤنث است و باید عبارت چنین باشد: «خمس نسخ اخرى». ثانیاً، ترکيب «نسخة طبع جامعة طهران التي تكون مقابلة مع» حدافل ترکيب جالب و دلپسندی نیست.

* ۳ - سطر ۱۶، ص ۱۸۶ کلمه «الاثنين» چون همزه اش وصل است علامت «ء» نمی خواهد، بر فرض هم که قطع بود لازم بود علامت «ء» زیر الف واقع شود چون مكسور است نه روی آن.

* ۴ - سطر ۷، ص ۱۸۶ تعبير «ربيع الثاني» غلط و درست آن «ربيع الآخر» است.

ثانیاً، این دو اجازه هر دو در این تاریخ نیست بلکه یکی در جمادی الآخره ۶۸۱ صادر شده است.

* ۵ - سطر ۲۰ - ۲۲، ص ۱۸۶، ترکيب «تاریخ الفراغ...فی غرّة جمادی الآخره» و «تاریخ کتابة المجلد الثاني فی الخامس عشر من جمادی الأولى» از دو جهت نادرست و حرف جر «فی» در هر دو مورد زاید و غلط است. توضیح اینکه: اولاً: تاریخ فراغ یا تاریخ کتابت، خود غرّه جمادی الآخره یا الخامس عشر من جمادی الأولى است، نه اینکه تاریخ فراغ و کتابت در غره یا درخامس عشر باشد. بلی اگر کلمه تاریخ نبود «فی» زاید نبود و تعبیر درست بود، چون فراغ و کتابت در غره و درخامس عشر رخ داده است، نه تاریخ فراغ و کتابت.

ثانیاً: بهتر بود به جای تاریخ کتابت مجلد ثانی، «تاریخ فراغ از کتابت» ذکر می شد. مثل مجلد اول، و ظاهر است که همه مجلد ثانی در یک روز کتابت نشده است.

* ۶ - س ۱۲ و ۱۳، ص ۱۸۷: اولاً تعبير «الروايات التي قام تحریجهما»

نادرست است. ثانیا ارجاعات، همه باید به مصادر متقدم باشد نه متأخر. و مصادر متأخر مزیداً للفائدة خوب است ذکر شود نه اینکه به آنها اکتفا شود و روایتی که مثلاً شیخ در نهایه ذکر کرده به وسائل ارجاع شود. و این عذر بدتر از گناه است که گفته شود «تسهیلاً لمن أراد المراجعة» چنین کردیم!

* ٧ - س ١٧، ص ١٨٧: تعبير «التي كانت تمتاز على اتقان و صواب»

نادرست و دست کم سست است.

*-٨-س ١٧، ١٨، ص ١٨٧: تعبير «وهي عديمة الأخطاء» ييداًست كـه مبالغـه

آمیز است. واقعاً اگر این نسخه‌عديمة الاخطاء است چرا به نسخ دیگر مراجعه

کرده اید؟ و اگر خطأ دارد چرا گفته اید: عدیمة الاخطاء؟

ثانیاً: چرا نام کاتب و تاریخ کتابت آن ذکر نشده و اگر نداشته چرا گفته نشده

است که نام کاتب و تاریخ کتابت ندارد؟ با اینکه در دو نسخهٔ بعد حتی نوع

خط آنها نیز ذکر شده است؟

باری، این یک نمونه از مقدمه این تصحیح است و قس علیه الباقي!

الصفحة الاولى من نسخة (ن)

جاء ص ۱۹۲

^٤ ابن صفحه، صفحه اول از نسخه «ن» [یعنی نسخه «المسائل المصر به»]

متعلق به کتابخانه آیت الله نجفی مرعشی قدس سرہ] دانسته شده است. در حالی که ابداً ارتباطی به «المسائل المصرية» ندارد و اساساً صفحه اول کتاب «فوائد القواعد» تألیف شهید ثانی قدس سرہ است که با «المسائل المصرية» در یک مجموعه بوده، و ناشر به جای تصویر صفحه اول المسائل المصرية، تصویر صفحه اول «فوائد القواعد» شهید ثانی را آورده است!!

[۱]

باب ماهیة الطهارة وكيفية ترتيبها

الطهارة(۱) في الشّريعة اسمٌ لما يُستباحُ به الدّخولُ في الصّلاة.
وَهِيَ (۲) تنقسمُ قسمين: وضعه ونفيه.

(۱) قوله رحمه الله: «الطهارة اسم لما يستباح به الدخول في الصلاة».

هذا^(۱) ينتقض طرداً وعكساً:

أَنَّا الطرد فَإِنْ إِزَالَةَ النِّجَاسَاتِ عَنِ الثَّوْبِ وَالْبَدْنِ يُسْتَبَحُ بِهَا الدُّخُولُ فِي الصَّلَاةِ وَإِنْ كَانَ هُوَ رَحْمَةُ اللَّهِ قَالَ: لَا يُسْتَبَحُ طهارَةُ.
وَأَنَّا العَكْسَ فَبِوضُوءِ الْحَائِضِ جَلَوْسَهَا فِي مَصَالِهَا لَا تُسْتَبَحُ بِهِ الدُّخُولُ فِي الصَّلَاةِ، وَهُوَ طهارَة^(۲).

(۲) قوله رحمه الله: «وَهُوَ ينقسمُ قسمين: وضعه ونفيه».

وهذا ليس حاصراً، بل إلى وضعه وغسل ونفيه.

والراوندي^(۳) اعتذر له: بأنَّ الوضوء في اللغة التحتين، وإذا كان كذلك،

(۱) في ح، ش: «وهذا» وفي ش: «ينقض».

(۲) أجاب عن هذه النكتة - كما أشار رحمه الله إليه في ص ۵ - في جواب المسائل المصرية، راجع آخر المجلد الثالث من هذا الكتاب. لم نثر عليه في كتبه المتوفرة لدينا.

(۳)

ج ۱، ص ۱۹۶

۵- این صفحه، که صفحه اول متن کتاب بعد از مقدمه است، اولاً، شماره ۳ پاورقی، مطلبی ندارد، ثانياً، ادامه پاورقی ۳ هماهنگ با آغاز آن نیست و ظاهراً مطلب پاورقی شماره ۳ ضمن پاورقی ۲ آمده است. در حالی که صفحه اول متن

کتاب به منزله بیت القصید آن است و شایسته دقت بیشتر.

ثالثاً: دو نسخه بدلى که در پاورپری شماره ۱ بیان شده نه لزومی دارد نه مغایر
معنی است و نه دردی را دوا می کند، و بهتر بود اصلاً ذکر نشود.
و این در حالی است که - چنانکه گذشت - گفته اند نسخه «ک» عدیمه
الخطاء است، پس اگر «ک» بی غلط است چه لزومی داشت اختلاف «ح» و «ش»
با آن - یعنی یک غلط قطعی بنابر تصریح مقدمه - ذکر شود؟

٤١- الحج / زیارة البيت (١) - الباب و کتاب (١)

الله أكْبَرُ عَلَى مَا هَدَاهُنَا، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا أَوْلَانَا، وَرَزْقًا مِّنْ يَسِّيْهِ
الْأَيَامِ»^(١).

[١٦]

باب النفر من من دخول الكعبة وداع البيت
لایاس ان ينفر الإنسان من من يوم^(١) الثاني من أيام التشريق
- وهو اليوم^(٢) الثالث من يوم النحر- فان أيام إلى النفر الأخير. وهو اليوم
الثالث من أيام التشريق، والرابع من يوم النحر- كان أفضل.
فإن كان من أيام النساء في إحرامه أو سبأ، لم يجز له أن ينفر
في النفر الأول، وينبئ عليه المقام إلى النفر الأخير.
وإذا أراد أن ينفر في النفر الأول، فلا ينفر إلا بعد الزوال، إلا أن
تدعوه شهادة إليه من خوف وغيرة، فإنه لایاس أن ينفر قبل الزوال.
وله أن ينفر بعد الزوال مابينه وبين غروب الشمس. فإذا غابت
الشمس، لم يجز له النفر، ولبيت بيتي إلى اللند.

أكبر على مارزقنا من يسية الأيام.
لكن لنا لم يكن^(٣) الانقطاع معتبرة، اختلف الفقهاء رحمة والمراد حاصل،
ويبدل على ذلك رواية^(٤) عنه بن مسلم من أحد ما قال: سأله عن التكبير أيام
التشريق، قال^(٥) عليه السلام: كم شئت الله ليس بمحظ.

٤٢- الحج / زیارة البيت (١)

فإن أصابت إنساناً أو دابة، ثم وقتت على الجمرة، فتحل أجزاء.
ولا يأس أن يرمي الإنسان راكباً. وإن رمى مأشياً، كان أفضل.
ولا يأس أن يرمي عن العليل، والبطرون، والنفس عليه، والصبي.
وبسببي أن يكتبه الإنسان بين عقبي خمس عشرة صلاة: يبدأ

بالتكبير يوم النحر من بعد النهر إلى صلاة النحر من اليوم^(١) الثالث من
أيام التشريق؛ وفي الأمساك حتى ينتهي صلات: يبدأ عقب صلاة النهر من
يوم النحر إلى صلاة النحر من اليوم^(٢) الثاني من أيام التشريق.
ويندون^(٣) في التكبير: «الله أكْبَرُ، الله أكْبَرُ، لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أكْبَرُ

باب زیارة البيت والرجوع الى من

(١) قوله رحمة: «ويقول في التكبير: الله أكْبَرُ، الله أكْبَرُ، لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أكْبَرُ عَلَى مَا هَدَاهُنَا، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا أَوْلَانَا، وَرَزْقًا مِّنْ يَسِّيْهِ
الْأَيَامِ». وقال في باب صلاة العيدين^(٤): «يقول: الله أكْبَرُ، الله أكْبَرُ، لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ،
وَاللهُ أكْبَرُ، الحمدُ لِلّٰهِ عَلَى مَا هَدَاهُنَا، وَالشُّكْرُ عَلَى مَا هَدَاهُنَا وَرَزْقًا مِّنْ يَسِّيْهِ
الْأَيَامِ».

فهل بهذا الاختلاف وردت الاخبار أم باهتها ورد الخبر؟ فأنها مختلفان.

الموارد: الرواية عتلية، وليس فيها شيء على المسوقة التي ذكرها الشيخ
رحمه الله، وأوضحتها سارواه^(٥) حساند عن حمز عن زيارة عن أبي عبد الله
عليه السلام: الله أكْبَرُ، الله أكْبَرُ، الله أكْبَرُ، لا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أكْبَرُ عَلَى مَا هَدَاهُنَا، وَاللهُ أكْبَرُ

(١) في سن، م، ملک: «يوم». (٢) في سن، ملک: «يوم».

(٣) في الباب: ۱ من كتاب الصلاة، ص: ۳۷۱.

(٤) الوسائل: ٤، الباب: ۲۱ من أبواب صلاة العيد، ۱، ص: ۱۲۳. (٥) في ل: «ملون».

ج ١، ص ٥٣٩ - ٥٤٠

٤- چنانکه ملاحظه می شود در این دو صفحه چهار نسخه بدل ذکر شده است:

۱- اليوم الثالث من أيام التشريق/خ ل: «يوم الثالث...»

۲ و ۳- اليوم الثاني من أيام التشريق/خ ل: «يوم الثاني...»

۴- اليوم الثالث من يوم النحر/خ ل: «يوم الثالث...»

اکنون باید پرسید ذکر این نسخه بدلها چه دردی را دوا می کند؟ و جلو کدام

اشتباه را می گیرد؟

آیا این کار جز شلوغ کردن صفحه و پرت کردن حواس خواننده و اسراف کاغذ شمره دیگری دارد؟ از سوی دیگر همین نسخه بدلاها در چاپ دانشگاه، ج ۱، ص ۲۷۳ هم آمده است و نیازی نبود بر فرض ارزش داشتن، دو باره در این چاپ نقل شود.

بسیاری از نسخه بدلاهایی که در این چاپ ذکر شده از همین قبیل است.

هرس المراجع	۵۸۷
باب صلاة الربيع والمولى والمريان وشیعهم	۳۶۷
کتبۃ صلاة الربيع	۳۶۸
صلاة التزريق	۳۶۸
صلوة الطهون والسلوس والتائب والمريان	۳۶۹
باب صلاة المزفف والمطاردة والسابقة	۳۷۰
کتبۃ صلاة المزفف	۳۷۰
کتبۃ صلاة الطارة والسابقة	۳۷۱
باب الصلاة في السفينة	۳۷۱
باب صلاة العبدین	۳۷۲
وقت الصلاة البید	۳۷۲
في أقرب المزروج إليها	۳۷۲
کتبۃ صلاة البید	۳۷۳
اسکام خطبة البید	۳۷۴
باب صلاة الكفر واللزار والرطاخ السود	۳۷۵
في وقت صلاة الآيات	۳۷۵
استحباب فرامة السرطان فيها	۳۷۶
باب صلاة الاستفاء	۳۷۶
باب تراویل شهر رمضان وغيرها	۳۷۶
في عدد تراویل شهر رمضان وغيرها	۳۷۷
صلاۃ امير المؤمنین	۳۷۸
صلاة ناطمة وصلاة جنفر	۳۷۹
صلاة يوم النذر	۳۸۰
صلاة يوم البث وليلة النصف من شعبان	۳۸۱
کتبۃ صلاة الحماۃ	۳۸۱

ج ۱، ص ۵۸۷ - ۵۷۹

۷- این دو صفحه نمونه دیگری از بی توجیهی به کتاب و خواننده و سهل انگاری در کار نشر است؛ زیرا صفحه ۵۸۷، ده صفحه قبل از جای طبیعی خود یعنی به جای ص ۵۷۸ صحافی شده، و ص ۵۷۸، ده صفحه بعد از جای طبیعی خود به جای ص ۵۸۷ واقع شده و شماره صفحات چنین از آب در آمده است: ۵۷۷ - ۵۷۸ - ۵۸۰ - ۵۸۹ - ۵۸۸ - ۵۸۶ - ۵۷۸ - ۵۸۷

و نتیجهً یک صفحه از فهرست موضوعات در وسط «فهرست اماکن و

فهرست جماعات» واقع شده و يك صفحه «فهرست فرق» در وسط «فهرست موضوعات» قرار گرفته است!

٦ رساله المسائل المصرية

وبقولنا «على وجه مخصوص» القرية، ولا حاجة إلى الاستباحة،
ويعکن أن يقال: أما نصفه على النهاية بوضوء الحافظ في زمان حيضها،
فلا نسلم أن ذلك يستوي طهارة، وطالبه من أين عرف تسميته بذلك،
ولأنها يستفاد الوضع^(١) من أهل الاصطلاح، وهو مفقود، وليس تسميته وضوء
مستلزمًا تسميته طهارة، ولأن الطهر في مقابلة الحيض، فلا يجتمعان؛ فلو
صدق عليه اسم الطهارة، لصدق على فاعلته في زمان الحيض الطهير.
وأما تصويبه حد البساط، فوهم فاحش، لأنها في غاية الإجمال بحيث
لا يفهم منه شيء على التعين أصلًا، بل هو منطبق بلفظه^(٢) على كثير مما يفعل
في البدن، وليس طهارة.
ولو قال: لم أرد بالخصوصة^(٣) ما أشرت إليه، وإنما أردت الوضوء أو
الغسل.

قلنا: فالتعريف إذا باللفظ الثاني لا الأول، وقد كان متشاغلًا بعد^(٤)
اللفاظ لا يدل عليها ألفاظ التعريف، ومن الشروط في التحديد تحبب الألفاظ
المبهمة.

ثم لو زال الطعن في هذا التعريف بالعناية، لأمكن في كلام النهاية.
وقوله: المراد بقوله: «في البدن مخصوصة» الاحتراز من إزالة
النجاسات^(٥)؛ إن أراد أن^(٦) نفس اللفظ دال على ذلك، فهو مكابرة؛ وإن
أراد أنه يدل مع التفسير، كان ذكره تطويلاً.
وقوله: يستخفى بقولنا: «على وجه مخصوص» عن ذكر الاستباحة؛ وهو
أيضاً لأن اللفظ لا يدل على ذلك، وإنما يدل بالعناية؛ لأن الشيخ

(١) م: «الوضوء».

(٢) ن: «منطبق بلفظه».

(٣) م: «بالخصوصية».

(٤) ن: «التجاهلات».

(٥) م: «النجاسات».

(٦) ن: «أن» في (م).

ضميمة ج ٣ (المسائل المصرية)، ص ٦

٨- درس١٢، ١٣ این صفحه پنج کلمه ساقط شده که بدون آنها قطعاً کلام
بی معنی و غلط است، ومصححان متوجه سقط آنها نشده و معلوم نیست چگونه
تصحیح کرده‌اند؟ چون شرط اول تصحیح این است که مصحح معنای کلام را

بفهمد و بر اساس فهم معنی و مُحَصّل مراد، عبارت را بر اساس نسخ تصحیح کند
نهاینکه هرچه در نسخه آمده، ردیف کند و در پاورقی بنویسد: در فلان نسخه چنان
و در فلان چنین آمده است!!

در سطر ۱۲ و ۱۳ این صفحه چند کلمه ساقط شده: «متشارغاً بتعريف لفظِ
واحدٍ فصار» و عبارت کامل چنین است:
«و قد كان متشارغاً بتعريف لفظِ واحدٍ فصار متشارغاً بعدَ الفاظِ لا يدل
عليها ألفاظ التعريف»

همچنانکه در چاپ دیگر المسائل المصريه یعنی چاپ استاد گرامی
حضرت حجت الاسلام و المسلمین آقای استادی دامت افاضاته ضمن «الرسائل
التسع» ص ۲۰۰ آمده است و علاوه بر چاپ دیگر مسائل مصریه، شهید در آغاز
شرح ارشاد، عبارت مسائل مصریه را همین گونه که نقل کردیم آورده است.
ثانیاً: پاورقی شماره ۴ که گفته‌اند: «متشبّثًا على تقدّم» غلط فاحش است و
ذکر آن دردی را دوا نمی‌کند.

برای حسن ختم این هم اضافه شود که در مقدمه جلد اول، از ص ۵
تا ۸۱، شرح حال شیخ به قلم شیخ آقا بزرگ قدس سرهما چاپ شده است که
جز تکرار مکرات نامی بر آن نتوان گذاشت؛ زیرا این شرح حال تاکنون بارها
چاپ شده است از جمله در آغاز تفسیر تبیان چاپ بیروت و ایضاً افست آن در
قم، بعضاً در آغاز نهایه شیخ چاپ بیروت و ایضاً افست آن در قم.

پرستال جامع علوم اسلامی

